

Extremistická symbolika a její postih

Autor: Petr Černý

Email:

The article describes the concept of democratic state's protection in relation to the sanctions against the persons who use the extremist symbols. Using some symbols is outlawed in the Czech Republic and in the other European states. This prohibition refers to use the symbols of some present extremist organizations and some historical totalitarian systems. These organizations lead(ed) their politics against democracy. The article mentions a few law cases (in the Czech Republic and in Germany) and warns of abuse of legal means.

Na následujících řádcích se budeme zabývat současným politicko – právním omezením užívání určitých symbolů, které jsou nebo byly charakteristické pro tzv. extremistické organizace. Předmětem našeho zkoumání nebude výklad trestněprávních předpisů a nuancí jejich výkladu, ale spíše obecný český přístup k právní úpravě v jejím evropském kontextu.

Jednou ze základních funkcí symbolu je vytvoření informační zkratky. Tato funkce není spojena jen s extremistickou scénou, ale projevuje se i v běžném životě. Symbol respektive značku (logo) používají obchodní společnosti, cechy i politické strany. Cílem těchto symbolů je vytvořit zástupce, který v sobě bude obsahovat určité informace o subjektu, který tento symbol užívá. Není třeba užívat rozsáhlý popis idejí, postojů, názorů či personálního obsazení, který subjekt prezentuje, postačí, jestliže tyto informace subjekt s určitým symbolem spojí tím, že ho v určitých souvislostech užívá. Pozorovatel, který tento symbol vnímá, si na základě svých znalostí o významu symbolu vytváří určitou představu o subjektu, který tento symbol užil. Samozřejmě tato představa pozorovatele nemusí vždy přesně odpovídat záměru subjektu, jenž tento symbol použil. Jistému pozměnění informací se zřejmě v komunikaci nelze vyhnout, neboť pozorovatel vykládá symbol s určitým vlastním hodnotovým a informačním základem. 1

Určité symboly jsou spojeny s totalitními režimy a politickými organizacemi, které tyto režimy vedly. Užití takových symbolů je často spojováno s právní sankcí a jedná se o průlom svobody projevu. Na základě historické zkušenosti s nacismem, fašismem a komunismem bylo v Evropě přistoupeno ke specifickému pojetí svobody projevu a ochrany demokratického státu. Tento přístup umožňuje vyloučit z politického boje některé myšlenky, a tím i symboly, které tyto myšlenky prezentují.

Naproti tomu v USA je kladen zvýšený důraz na možnost prezentace všech myšlenek a ideologií. Často je v této souvislosti citován výrok soudce Nejvyššího soudu USA Brandeise, který zazněl v případě Whitney vs. California: „Největší hrozbu svobodě představuje lhostejný národ, veřejná diskuse je politickou nutností, a toto by mělo být základním principem americké vlády.... Cesta k bezpečnosti vede přes možnost svobodně diskutovat o všech zlořádech a navrhovaných řešeních, ochranou proti špatným radám jsou rady dobré.“ (Seng 1994:20). Zatímco v USA je zastáván názor, že pouhé abstraktní učení o morální správnosti nebo dokonce morální nutnosti násilí není to stejné jako připravovat skupinu lidí pro spáchání násilného zločinu, evropský pohled je jiný. Historie ukázala, že realizace některých ideologií v praxi vedla nejen k destrukci demokracie, ale i k miliónům obětí. Je tedy třeba zabránit určitým politickým proudům, aby se prosadily. Tato koncepce nazývaná „obranyschopná“ nebo „bráníci se demokracie“² je akcentována v řadě odborných prací i v judikatuře nejvyšších soudních orgánů. Pod názvem „militant democracy“ tuto koncepci jako první zveřejnil Karl Loewenstein v reakci na nacionální socialismus již roku 1937 v časopise The American Political Science Review (Drier 2004: 1507). Projevem této koncepce je zakotvení trestně právního postihu členů a příznivců skupin, které tyto ideologie zastávají. Tyto subjekty jsou v mimoprávních oborech označovány jako extremistické, a to ve vztahu k demokratické společnosti a jejímu uspořádání, jak je v Evropě chápáno v posledních desetiletích. Jistě lze vést debaty o tom, do jaké míry je tato koncepce efektivní, kam až může vést a jaká je její realizace. Avšak realitou je její hluboké zakotvení v evropských ústavách a dalších právních předpisech většiny evropských států. Navíc je patrná tendence spíše k posilování této koncepce, než k jejímu oslabování.

Jak již bylo zmíněno, pro extremistické organizace byly a jsou typické určité symboly. Jako příklad lze uvést nejznámější – hákový kříž. Jde o symbol užívaný nejen německou NSDAP, ale i soudobými neonacisty. Často v této souvislosti bývá prezentován nesprávný názor, že osoba je trestně stíhána pro znázornění hákového kříže.³ Tak tomu ovšem není. Jde o postih za snahu o propagaci či projevování sympatií k myšlenkám, které subjekty užívající hákový kříž zastávají. Samo znázornění hákového kříže tedy k trestněprávnímu postihu nestačí, je třeba, aby přistoupily i další aspekty (prvky) jednání. Stěžejním prvkem je vůle osoby přihlásit se k myšlenkám, jež organizace užívající hákový kříž užívaly nebo užívají.

Jestliže se osoba s hákovým křížem na prsou postaví na ulici, je povinností policie zkoumat, zda tímto jednáním není páčán trestný čin.⁴ Jestliže se však například prokáže, že toto jednání je součástí uměleckého vystoupení, které má naopak za cíl karikovat nacistický režim, jde o nezávadné jednání, neboť chybí úmysl přihlásit se k myšlenkám nacismu či neonacismu. Občas je česká trestněprávní koncepce zaměňována s německou a rakouskou právní úpravou, která jasně říká, že je zakázáno zobrazovat hákový kříž a s ním zaměnitelné symboly. Avšak z této německo-rakouské zásady existují četné výjimky zakotvené přímo v zákoně nebo stanovené judikaturou. Tyto výjimky zajišťují, že může být natočen historický film, napsána odborná práce, či může být tato část historie součástí vzdělávacího procesu (blíže Černý 2005a: 174-179). Stejně jako se vyvíjí společnost, vyvíjí se i extremistické ideologické proudy a skupiny. Historický nacismus ve smyslu politiky NSDAP již neexistuje, avšak má své následovníky. Ti mohou používat hákový kříž jako projev ideové návaznosti, ale mohou užívat zcela jinou symboliku. Dokonce nemusí na nacismus či jiný historický

extremistický směr vůbec navazovat. Prezентují-li však stejně neakceptovatelné a pro demokratickou společnost nebezpečné myšlenky jsou oni a jejich symbolika postihováni.

Často se ze strany pravicových i levicových extremistů ozývá volání po zavedení seznamu symbolů, které se nesmí užívat. Jak z dosud uvedeného plyne, nejde o postih symbolů, ale o postih ideologií, jež symboly prezentují. Takovýto seznam tedy nemůže být sestaven, neboť by časem zcela ztratil na aktuálnosti. Extremisté by si našli nové symboly, jimiž by propagovali svou ideologii. Symbolem, jehož užívání může být postihováno, se může stát cokoliv. Záleží na tom, jaký způsob a prostředek prezentace si subjekt zvolí (od grafického znázornění, přes hesla až k charakteristické písni). Může to tedy být i dosud zcela nepolitický symbol.⁵ Uvedme konkrétní případ. Dne 1. května 2007 se v Brně měla konat již několikátá demonstrace neregistrovaného hnutí Národní odpor. Na základě posudku soudního znalce, který Národní odpor charakterizoval jako neonacistickou organizaci, byla tato demonstrace rozpuštěna. Ze strany příslušníků k tomuto hnutí pak byly slyšet pochybnosti o tom, co může být na heslu a nápisu „Národní odpor“ závadného. Někteří se dokonce nebáli přirovnání hesla „Národní odpor“ k „národnímu obrození“, ve smyslu hnutí českého obyvatelstva 19. století. Zde však evidentně došlo k nepochopení současné shora uvedené koncepce právní úpravy projevující se v zákazu demonstrace ne proto, že bylo provoláváno heslo „Národní odpor“, ale pro to, co tento název (symbol) znamená. Jednalo se o název (symbol) neonacistické organizace, která směřuje proti hodnotám, na nichž chce současná demokratická společnost bez výhrady trvat.

Uvedený postup magistrátu města Brna má však jednu obecnou slabinu, která se výrazně projevila právě v uvedeném případě. Politologie není exaktní věda, ve které by bylo možno vše jasně spočítat, stejně tak i znalec je při hodnocení ovlivněn svými znalostmi a postoji, které se projevují v hodnocení zkoumaného subjektu. Orgány veřejné moci jsou však na znaleckém posudku značně závislé. To neznamena, že by se jím musely vždy řídit a ani nelze tvrdit, že by tato jistá závislost byla jevem výjimečným, vyskytujícím se jen ve vztahu k extremistům. Jde spíše o typický rys právního systému.⁶ Znalecký posudek dává v řízení tušit, jak orgán rozhodne a je na stranách, aby se prostřednictvím dalších důkazů a jiných posudků pokusily znalecké hodnocení vyvrátit. V případě brněnské demonstrace Národního odporu nešlo o běžné správní či trestní řízení, ve kterém by měl svolavatel shromáždění možnost bránit se proti znaleckému hodnocení. To ho však nezabavuje možnosti následně se právními prostředky proti rozhodnutí magistrátu bránit. V případě Národního odporu však není znalecký posudek podepřen jen hodnocením znalce, ale i několika rozhodnutími Nejvyššího soudu, ve kterých byl Národní odpor uveden jako jedna z organizací navazujících na nacismus.⁷

Ve vztahu k Národnímu odporu jde zřejmě o rozhodnutí precedentní, neboť dalo jasný signál o charakteru této organizace a přípustnosti jejího veřejného působení. Jestliže nedojde k nějakému výraznému zvratu v podobě rozhodnutí soudu o nesprávnosti postupu magistrátu, bude zřejmě toto rozhodnutí vzorem pro postup ostatních měst a obcí ve vztahu k akcím Národního odporu. Lze se domnívat, že nebude-li dodatečně zpochybněn charakter Národního odporu jako neonacistické

organizace, která svým ideovým zaměřením směřuje proti současným hodnotám demokratické společnosti, může být založena i trestně právní odpovědnost osob, jež používají symboly tohoto hnutí. V případě Národního odporu se však jedná o výjimku z oblasti skupin označovaných za extremistické, neboť Národní odpor tím, že se hlásí k nacismu, naplňuje zároveň i definice trestního zákona. Obecně však platí, že extremismus je politologický ne právní pojem, a tak ne každý, kdo je označován za extremistu může být trestně stíhán. Stejně tak to platí pro extremistické organizace a užívání jejich symbolů. Extremismus je ze strany trestního práva sankcionován až ve chvíli, kdy přeroste do násilí, hlásání nenávisti, diskriminace, hanobení určitých skupin obyvatel atd.⁸ Dosud jsou nebo byly policistům pro orientaci v extremistické oblasti doporučovány dvě základní publikace, a to „Symbolika extremistických hnutí“ od J. Chmelíka a „Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti“ od M. Mareše vydaná přímo jako manuál pro policisty. Ačkoliv obě publikace lze považovat za vědecky hodnotné a Marešovu práci za výborně zpracovanou a obohacující, je otázkou, do jaké míry jsou použitelné při praktické policejní práci.

J. Chmelík rozděluje symboly na základě rasového zaměření na tři kategorie: 1) Symboly se zjevným rasovým motivem (kategorie A), v jejichž ideovém obsahu je otevřeně deklarována národnostní, rasová, třídní nebo náboženská zášť (např. hákový kříž, označení Ku - klux - klanu, keltský kříž, Blood and Honour) 2) Symboly s latentním rasovým motivem (kategorie B), mají zpravidla stejné znaky jak kategorie A, rozdíl spočívá v míře obecného povědomí významu a charakteru znaku a v míře identifikace jednotlivce s obsahem a významem znaku (Skrewdriver, protěž, symboly Bohemia Hammer Skins atd.). 3) Symboly prosté rasového motivu (kategorie C), zpravidla jsou obecně zavrhovány z morálního hlediska pro svůj obvykle vulgární nebo jinak nevhodný obsah a způsob prezentace, nejsou ve společnosti zakázány a jsou společností tolerovány, např. SHARP, Skinheads, Ian Stuart (Chmelík 2000: 56 - 97, Chmelík 2001: 163). Není cílem tohoto článku polemizovat s J. Chmelíkem o zařazení některých symbolů prostřednictvím jeho vlastní kategorizace. Lze však poukázat na příklad Totenkopf (Smrtihlav), který je uveden jak v kategorii A, tak v kategorii C, kde je jen doplněn o nápis „Ride or Die“ (Chmelík 2000: 68, 92). J. Chmelík sám uvádí, že v jisté formě není tento symbol závadný (podobný emblém používaly např. i československé legie v Rusku a v Itálii). Tím však svou kategorizaci sám relativizuje, a naopak potvrzuje shora uvedený přístup spočívající v nutnosti vždy přihlídnout ke kontextu a účelu užití symbolu. Uvedená kategorizace tak může sloužit spíše pro znalce v určení obtížnosti identifikace symbolem prezentovaných idejí, než pro policisty na ulici.

Marešova publikace upozorňuje, že ne každého, kdo je byt i ve Zprávě o problematice extremismu Ministerstva označen za extremistu, je možno trestně stíhat. Na druhou stranu časté zpochybňování nebo přímo popírání trestně právní odpovědnosti některých skupin a jejich symbolů uvedených v manuálu může ztížit orientaci běžného policisty, který potřebuje vědět, které symboly jsou závadné a na ty a jejich nositele se zaměřit. Obecně by pro policistu, který se má na ulici rozhodnout, zda zasáhnou, bylo zřejmě příznivější podstatné ztenčení celé publikace na obsah symbolů s víceméně nespornou trestněprávní relevancí. Například zařazení legálně působících politických stran (např. Právo a spravedlnost, Dělnická strana a další) považují pro potřeby Policie za zavádějící. Zvláště, jsou-li symboly těchto legálně působících subjektů uvedeny na přiložené kartě vedle nacistických a

neonacistických symbolů. Je sice pravdou, že tyto subjekty jsou zařazeny ve Zprávě Ministerstva vnitra, avšak mezi uvedením subjektu jako extremistického v této zprávě a založením trestně právní odpovědnosti je velký kus cesty. Tento obsažný přístup zpracování může však mít u policistů i opačný dopad, a to, že budou schopni rozlišit, které symboly nejsou právně závadné a jejich nositele nebudou zatěžovat prověřováním. Nebo si v určitých případech budou vědomi problémů, které by mohl způsobit nositel jinak nezávadného symbolu. Která z uvedených variant postupu bude častější, ukáže praxe. Dále považuji za přinejmenším diskutabilní zařazení některých volně prodejných oděvních značek (např. Dr. Martens, Lonsdale), které již v současné době lze těžko spojovat s pravicovým extremismem.

Specifickým případem je oděvní značka Thor Steinar, kolem které se již vedly rozsáhlé diskuse i v Německu. Otázka spojení této značky s nacistickými symboly se dostala i před německé soudy. Brandenburský vrchní zemský soud řešil případ trestnosti používání tohoto obchodního loga. Tato značka byla používána na oblečení a různých doplňcích (např. klíčenku). Toto logo bylo vyvedeno ve více variantách, avšak vždy za použití runového písma, přičemž byly kombinovány různé varianty run (Tyr-rune, Wolfsangel10, Siegrune11), dříve používaných i za nacismu. Vrchní zemský soud došel k závěru, že vzhledem k četným grafickými i barevným úpravám run jde o fantazijní symbol, nepodobající se symbolům užívaných za nacismu. Samotné použití runového písma nelze vzhledem k jeho historii považovat za znak nacistických organizací. Nemůže se tedy jednat o symbol zaměnitelný průměrným pozorovatelem za nacistický symbol. Je však třeba zkoumat, zda nebyl naplněn některý z jiných trestných činů, např. podněcování nenávisti lidu (§ 130 StGB). K obdobnému závěru dospěl i Spolkový nejvyšší soud (BGH) v případě posouzení hesla „Ruhm und Ehre der Waffen SS“ (Sláva a čest zbraním SS). BGH dospěl k závěru, že se nejedná ani o heslo Hitlerjugend („Blut und Ehre“, „Krev a čest“), ani o heslo jednotek SS („Meine/unsere Ehre heißt Treue“, „Mojí/naší ctí je věrnost“), ani o heslo jim podobné. Avšak zároveň vyjádřil úvahu o možnosti spáchání jiných trestných činů, zejména oslavování doby nacismu (§ 130 odst. 4 StGB).

V případě nošení kovového přívěsku ve tvaru tzv. Lebensrune12 dospěl Bavorský vrchní zemský soud k závěru, že bez příslušného odkazu na SA není tento symbol způsobit u třetích osob vyvolat dojem, že je jeho obsah spojený s SA. V České republice jsou oděvy se značkou Thor Steinar běžně distribuovány a může si je zakoupit prakticky kdokoli. I když je zřejmé, že tato ediční řada byla navržena pro příznivce vikingské a starogermánské historie, z čehož plyne její oblíbenost v neonacistické scéně, nelze s určitostí říci, že by byla spojena s extremistickou organizací, jejíž ideologii by zastupovala a že by ji tato organizace používala ke své propagaci. Lze se spíše domnívat, že jde o komerční záměr. V případě, kdy by tuto značku počala užívat určitá neonacistická organizace jako svůj symbol identifikace a propagace, mohl by se i z této značky stát symbol, jehož užívání by bylo zakázané. Závěrem lze uvést, že je třeba velké obezřetnosti, jak ze strany orgánů činných v trestním řízení, tak ze strany soudních znalců samotných, neboť na jejich posouzení spočívá vyvozování trestní odpovědnosti osob. I přes shora uvedenou koncepci „obranyschopné demokracie“ je totiž nutno mít stále na paměti, že demokracie je tu proto, aby poskytovala maximální možnou míru svobody. Lidská práva a svobody tak mohou a měla by být omezována jen v nejnepříjemnějších případech. Nesprávně pochopená symbolika může vést k nepřiměřeným a

nespravedlivým sankcí. To může eskalovat až k honu na čarodějnice, jako se to stalo v jedné berlínské škole, kde byl dokonce vydán zákaz nošení oblečení značky Lonsdale. Toto absurdní omezení musel zrušit až správní soud.

LITERATURA:

Bayerisches Oberstes Landesgericht 5. Strafsenat, rozhodnutí ze dne 27.10.1998, Az: 5St RR 185/98, dostupné na www.jurisweb.de, ověřeno ke dni 6.11.2006

Bundesgerichtshof 3. Strafsenat, rozsudek ze dne 28.7.2005, Az: 3 StR 60/05, In Neue Juristische Wochenschrift, roč. 2005, str. 3223

Brandenburgisches Oberlandesgericht 1. Strafsenat, rozsudek ze dne 12.9.2005, Az: 1 Ss 58/05, In Neue Juristen, roč. 2005, str. 564; také dostupné na www.jurisweb.de, ověřeno ke dni 6.11.2006

Černý, P. 2005. Politický extremismus a právo, Praha: Eurolex Bohemia

Černý, P. 2005. Případ Mein Kampf – poslední dějství, In Právní rozhledy č. 14, Praha: C.H.Beck

Drier, H. a kol. 2004. Grundgesetz. Kommentar. Band I. Tübingen: Mohr Siebeck.

Chmelík, J. 2001. Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty, Praha: Linde.

Chmelík, J. 2000. Symbolika extremistických hnutí. Praha: Trivis

Mareš, M. 2006. Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti. Praha: Ministerstvo vnitra.

Pithart, P. 1996. „Utopie lhostejnosti: O nesnesitelné lehkosti slov“. In AUC Iuridica č. 1-2/1996, Sborník z vědecké konference – Tolerance svoboda projevu a její meze, Praha, Univerzita Karlova.

Seng, P.M. 1994. „Trestní stíhání tisku pro publikování protistátního materiálu podle práva USA“ In Svoboda projevu a tisku – sborník příspěvků z mezinárodních konferencí 1994, Brno: Masarykova univerzita.

Verwaltungsgericht Berlin 3. Kammer, rozhodnutí ze dne 26.4.2001, Az: 3 A 443.01, dostupné na www.jurisweb.de, ověřeno ke dni 6.11.2006

Poznámky:

1 Právní teorie tento jev nazývá předporozuměním.

2 Například P. Pithart hovoří v této souvislosti o aktivní toleranci (Pithart 1996: str. 19). V německé terminologii se užívá také pojem „bojovná demokracie (streitbare Demokratie)“.

3 Národní odpor na svých internetových stránkách v článku „Zavržený symbol“, vyjma mystického významu svastiky, uvádí, že za jakékoliv použití hákového kříže, bude každý již předem odsouzen za propagaci fašismu; skutečným cílem je však ve skutečnosti zničit magický rozměr v životě člověka v zájmu nízkých ryze materialistických pudů.

4 Zejména půjde o trestný čin podpory a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka podle § 260 a § 261 trestního zákona.

5 M. Mareš vcelku vtipně na jedné přednášce uvedl příklad s potencionálním použitím Mickey Mouse jako extremistického symbolu. Postačí, aby ho určitá extremistická skupina začala takto vnímat a používat. Jde však o případ dovedený ad absurdum.

6 V soudních sporech o děti je často požizován posudek z oboru psychologie ve kterém se znalec přímo vyjadřuje komu by dítě mělo být svěřeno do péče. U obětí trestných činů, zvláště sexuálního charakteru, je vyhotovován znalecký posudek za účelem zjištění pravdomlupnosti oběti, její svědectví pak může být (a bývá) jediným přímým důkazem o vině obžalovaného. Takovéto příklady z obecné právní praxe dokládají význam znaleckých posudků.

7 Jedná se například o rozhodnutí ve věci vydání knihy Mein Kampf sp. zn. 3 Tdo 1174/2004.

8 Jako příklad lze uvést ustanovení § 198 trestního zákona: „1) Kdo veřejně hanobí a) některý národ, jeho jazyk, některou etnickou skupinu nebo rasu, nebo b) skupinu obyvatelů republiky pro jejich politické přesvědčení, vyznání nebo proto, že jsou bez vyznání, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta. 2) Odnětím svobody až na tři léta bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nejméně se dvěma osobami.“

9 Známa také jako Kampf rune - Runa boje, byla pohanským znamením Tyra, boha války, a také symbolem vůdcovství v bitvě. Běžně je používaly SS jednotky místo křesťanského kříže k označení hrobu. Tyr rune na levé paži označovala absolventa SA Reichsführerschule, která až do roku 1934 vychovávala důstojníky SS. Později byla označením specialistů náborového a výcvikového oddělení SS (Chmelík 2000: 39).

10 Označovaný jako vlčí hák, byl původně pohanským talismanem s magickou silou odhánějící vlky. Jako symbol jej v 15. století používali rolníci v období povstání proti německým knížatům. I z tohoto důvodu byl považován nacisty za symbol svobody a nezávislosti. Sraženou verzi Wolfsangel s hákovými rameny nosili příslušníci NSDAP jako původní odznak této strany, později tuto runu převzaly holandské SS (Chmelík 2000: 39)

11 Je runou vítězství. Kolem roku 1932 zaměstnanec firmy na výrobu odznaků Ferdinanda Hoffstatera příslušník SS Walter Heck, grafický návrhář z Bonnu, nakreslily Siegruny vedle sebe. Tím vytvořil jedinečnou značku jednotek SS, které ji od této doby začali používat (Chmelík 2000: 39)

12 Označována za runu života. Přijala ji i společnost SS Lebensborn, která pečovala o domy matek. Objevovala se i na dokumentech SS a hrobech, kde označovala datum narození (Chmelík 2000: 39)